

Slovstvo

Narodopisje Slovencev. S sodelovanjem † ravnatelja dr. Antona Breznika, profesorja dr. Ivana Grafenauerja, profesorja dr. Franca Kotnika; ravnatelja Franca Marolta; Borisa Orla in dr. Sergija Vilfana priredil dr. Rajko L o ž a r, v. d. ravnatelja Etnografskega muzeja v Ljubljani. I. del. (Klas. Znanstvena knjižnica. I.). Ljubljana. 1944. Str. 352. V. 8°.

Z redkim pogumom in vztrajnostjo so se lotili avtorji te knjige velike naloge, da zberejo naše po knjigah, časopisih, rokopisih in raznih zbirkah raztreseno narodopisno gradivo in ga strnejo, izpopolnjeno z lastnimi izsledki, v prikaz naše celotne ljudske kulture. Pri tem so se morali omejiti na vire, ki so jim bili dostopni v Ljubljani in zlasti niso mogli uporabljati našega glavnega narodopisnega vira, podeželja. Ta pomanjkljivost je bila zelo občutna, vendar je knjigi vnaprej določila obseg in pomen. Nova raziskavanja na kmetih bi bila delo sicer poglobila, a verjetno tudi razširila in izdajo knjige zavlekla. Tako pa je »Narodopisje« pokazalo sadove dosedanjega etnografskega dela o Slovencih, obenem pa nakazalo obsežne in nujne naloge, ki ga čakajo v bodočnosti. Postalo je s tem mejnik v našem etnografskem slovstvu, naša prva etnografska sinteza, ki jo bodo prihodnja raziskavanja v posameznostih bržčas kmalu prehitela, ki pa bo vendar za dolgo časa temeljna opora in izhodišče za vsako naše narodopisno delo.

Te pomembne naloge bo knjiga opravljala tem uspešneje, ker je zasnovana tako, da more služiti hkrati za uvod v etnografijo sploh. V tem pogledu je posebne hvale vredno, da so se avtorji vestno trudili, da določijo svoji znanosti v celoti, kakor tudi njenim posameznim doslej obravnavanim poglavjem pomen in obsežje. Tako je zlasti dr. R. L o ž a r, ki knjige ni le uredil, temveč ji je sam prispeval več kot polovico, v sicer nekoliko teže pisanem, a iz temeljitih študij vzrastlem uvodnem poglavju v »Narodopisje, njegovo bistvo, naloge in pomen« (str. 7—20) razbistril marsikateri pojmi, ki celo etnografom samim ni bil vselej jasen. Njegove glavne ugotovitve so sledeče: Narodopisje ali etnografija obravnava kulturne dobrine, ki jih ustvarjajo po visoki kulturi še nepokvarjene slojne enote sicer visokokulturnih narodov iz svoje prvotne duhovnosti. Te enote imajo svoje glavne nosilce v kmetu, a tudi v preprostem delavcu, obrtniku, trgovcu itd., skratka v »ljudstvu«. Kulturo ljudstva delimo v materialno, socialno in duhovno kulturo; prva obravnava vse, kar je v zvezi s fizičnim življenjem ljudstva (bivališča, gospodarjenje, izdelovanje obleke, orodja in orožja, obrtovanje in trgovanje), druga vse socialnoorganizacijske oblike ljudstva, tretja pa ljudsko verstvo, umetnost, jezik itd. Prva naloga narodopisja je, da zbere vse narodopisne spomenike in vire, da zbrano gradivo popiše, razdeli in razlaga, datira in pravilno lokalizira; nato šele lahko pristopi k sintezi, »v kateri mora pred nami zaživeti ljudstvo s svojo kulturo«. Kot veda narodopisje ni samo duhovna znanost in tudi ne zgolj veda o stvarnih vrednotah, temveč oboje hkrati, vrši pa svoje delo z lastnimi metodičnimi in teoretičnimi sredstvi. Etnologija, to je narodoslovje, mu je osnovna veda, kot pomožnih ved pa se poslužuje zgodovine in kulturne zgodovine z njunimi številnimi panogami, psihologije, filozofske antropologije in sociologije, jezikoslovja in geografije. Iz gradiva, ki ga je nabral narodopisec (etnograf), bo končno mogel narodoslovec (etnolog) »zgraditi razvojno sliko posameznih elementov, kot so n. pr. socialna oblika občestva, zadruga, predstave o najvišjem bitju itd., itd., ... toda ne samo v okviru današnjih še živečih primitivnih ljudstev, temveč tudi preprostih ljudstev sredi civiliziranih narodov.« — K L o ž a r je v im izvajanju bi referent pripomnil le to, da antropogeografija pač ni samo deskriptivna veda (str. 19). Njena naloga ni le v tem, da dožene razširjenost posameznih antropogeografskih pojavov v prostoru, da jih torej ugotavlja in lokalizira, temveč da skuša tudi dognati, zakaj so se razvili prav tam in v prav takšni obliki; teh svojih ciljev pa z zgolj deskriptivno metodo ne bi mogla doseči. V istem odstavku je tudi popraviti nejasno trditev, da bi bilo gradivo za stavbo hiš in izdelavo orožja odvisno od geografske strukture ozemlja; tu je pač mišljena g e o l o š k a struktura tal.

Tudi naslednje poglavje, »Pregled slovenskega narodopisja« (str. 21—52), ki ga je napisal Fr. Kotnik, je neke vrste uvod v etnografijo. Podaja nam zgodovino naših narodopisnih zakladov, »ki so shranjeni v knjigah, časopisih in časnikih« in se ozira tudi »po gibalih, ki so razgibala to stroko« pri nas. Uvodoma pravi, da more podati le površen pregled, ker posamezne dobe še niso kritično preiskane, vendar daje mnogo več, kot obljublja. S svojim spisom nam je kar najlepše očrtal slovenska in tuja, na naše ozemlje se nanašajoča etnografska prizadevanja vse od prvih zapiskov kirieelejsona, ki ga je pelo koroško ljudstvo v drugi polovici 13. stoletja, pa do spisov naših modernih etnografov. Vmes nam odgrinja vso pisano zgodovino našega narodopisja od protestantovskih piscev, Schoenlebnia in Valvasorja, mimo razsvetljene dobe in romantikov v 19. stoletje, ko so prinašale Novice, posebno pa Slovenska Bčela in Slovenski Glasnik mnogo narodopisnega gradiva, mimo Kresa, ki sta bila njegova glavna sotrudnika Gr. Krek in M. Valjavec, do onega znamenitega spisa M. Murka v Letopisu Matice slovenske 1896, ki pomeni »prelom v zgodovini slovenskega narodopisja. Kot realist je (Murko) zavrnil romantično teorijo... in stopil na realna tla« ter »ocenil tudi narodopisje kot moderno vedo«. Kot tretji slovenski narodopisec iz graške slavistične šole se je Kreku in Murku pridružil še K. Štrekelj; njegove »Slovenske narodne pesmi« so »v slovenskem folkloru skoraj to, kar pomeni Kosovo gradivo v slovenski historiografiji«. Končno ocenjuje še etnografsko delo Časopisa za zgodovino in narodopisje in Mladike, nas opozarja na raznovrstne zbirke narodnih pripovedk in pravljic ter posveča poseben odstavek plodnemu delu ljubljanskih narodopiscev, ki se zbirajo v zadnjem času (krog »Etnologa«, a delujejo tudi samostojno ali po univerzitetnih in drugih institutih (n. pr. v »Institutu za raziskovanje slovenske glasbene folklorne«). Ob koncu ugotavlja, da je bogastvo našega dosedanjega gradiva veliko, »nastalo pa je ob drugih strokah, ob slavistiki, zgodovini, umetnosti zgodovini in geografiji. Narodopisje samo še danes ne zaposluje v celoti nobenega našega človeka.« — Pregled zaključuje bogata, s poučnimi opombami opremljena bibliografija; imeti jo smemo za predhodnico obsežne narodopisne bibliografije, ki jo pripravlja avtor za Akademijo znanosti in umetnosti. Pri važnejših publikacijah navaja tudi ocene. V veliki skromnosti pa je v pregledu pozabil na — samega sebe in to le deloma popravil v bibliografiji. Med najmlajšimi etnografi tudi ne imenuje R. Ložarja in p. M. Turnška. Dodati bi bilo še, da je »Ilustrirani Slovenec« v svojih sedmih letnikih in pol objavil mnogo etnografskega, zlasti ilustrativnega gradiva. Ker urje Kotnik ledino, se mu je tu pa tam primerila tudi kaka neskladnost; prav gotovo so n. pr. pridobitve B. Hacqueta za našo etnografijo pomembnejše od tistih p. Marka Pohlina in bi Hacquet pač zaslužil obsežnejšo oceno. Mimogrede naj opozorim tudi na vprašanje, ali je pravilno Hacquetovo ime Balthasar (oziroma Baltasar, kakor piše R. Ložar na str. 64) ali Belsazar? Njegov biograf G. Jakob ga imenuje dosledno Belsazar in bakrorez iz l. 1797. nosi v napisu, ki obkroža Hacquetovo podobo, isto ime; tudi sam se v svoji avtobiografiji imenuje tako. V bibliografiji bi bilo dostaviti še malenkost, da je Rusov članek o suhi robi (121/3) izšel tudi kot poseben odtis. Bibliografski zapisek št. 101 je izpadel bržčas pri korekturi.

S poglavjem »Naselje in zemljišče« (str. 53—61) se začne pravi etnografski del knjige. Po ugotovitvi, da ne poznamo oblike prvotnega slovenskega naselja, ker se tlorisi staroslovenskih hiš verjetno nahajajo pod fundamenti sedanjih poslopij, razlaga R. Ložar tipe naših naselij in oblike slovenske zemljiške razdelitve, nato pa vprašanja, ki etnografa tozadevno zanimajo. V naseljih in oblikah zemljiške razdelitve se pokaže kar najbolj odvisnost ljudskega življenja in kulture od narave, iz njih si lahko razlagamo odnose med kolonizacijo in gospodarstvom, pa tudi ljudske običaje in tip slovenskega človeka po različnih pokrajinah. Naloga našega etnografa je tudi, da proučuje vprašanje, ali je ta ali ona oblika naselja in zemljiške ureditve lastna le nam ali smo jo morda dobili od drugod.

Vsako naselje sestavljajo domovi, to so »skupine hiš, ki združujejo v sebi bivališče človeka, hleve za živino, gospodarska poslopja in vse, kar je za življenje

in obratovanje potrebno. Zato je R. L o ž a r kmečkemu domu, predvsem kmečki hiši na Slovenskem posvetil posebno poglavje (str. 62—97). Mogel je tu graditi na obsežnejših prejšnjih raziskavanjih, saj so splošna tozadevna vprašanja obravnavali pred njim zlasti Haruzin, Murko, Vurnik in Melik, a imamo tudi nekaj študij posameznih hišnih tipov (Lokar, Kotnik, Baš, Mavčec). Vendar poudarja L o ž a r, da opisujejo dosedanje razprave predvsem hiše iz 18. in 19. stoletja, a se ozirajo le redkokdaj na starejše tipe in se tudi ne trudijo, da bi dognale prvotno obliko lesene kmečke koče, ki je bila naša prva hiša. Pri presojevanju deleža, ki ga ima na raziskavanju kmečke hiše geografija, pravi, da prisvaja Melik geografiji kriterije, ki so last etnografije in etnologije. Prav gotovo je gledanje geografa in etnografa na isti pojav, n. pr. na gradivo, iz katerega je hiša ali streha, različno. Geograf bo to gradivo najprej ugotovil, nato pa raziskoval njegovo razširjenost v prostoru in skušal najti razlago za to razširjenost, ne bo pa nadrobno opisoval in razčlenjeval niti gradiva samega niti dejanj, ki so v zvezi z njim: ne bo vpraševal, kdo to gradivo pripravlja in obdeluje, kakšno je orodje za njegovo obdelavo, ali so z njo v zvezi kaki običaji itd., kar vse zanima etnografa. V tem smislu tudi slikanje hiše, ki ga omenja L o ž a r, za geografa ni vedno brezpomembna zadeva. Barvane hiše n. pr. v okolici Brežic so mu eden izmed elementov, ki označujejo to v sosesčini hrvatskega ozemlja ležečo pokrajino; res pa je, da ne bo raziskoval, ali jih slika moški ali ženska, ali se vrši to slikanje v razdobjih po več let ali morda vsako leto pred veliko nočjo, pred žeganjem in podobno, medtem ko je to za etnografa bistvenega pomena. Zato menim, da se je Melik le držal geografske metode, kjer pa je posegel v etnografijo, je to storil pač zato, ker etnografi še niso bili opravili poprednjih del, ki jih je rabil za svoje geografske ugotovitve. Melikovim peterim hišnim tipom dodaja L o ž a r kot šestega še dimnično hišo. Vseh šest tipov opisuje nadrobno, lepo izpopolnjuječ Melika; opis vsakega hišnega tipa zaključuje z opisom doma v dotičnem okrožju. — Glede na gradivo, ki so iz njega zgrajene naše kmečke hiše, naj bo referentu dovoljeno opozoriti etnografe na franciscejske katastrske mape. Na njih je natančno označeno, ali so hiše lesene ali zidane; lesene hiše so barvane z rumeno barvo, zidane z rdečo. Ker so franciscejske mape iz let okoli l. 1825., bi njihov pregled lepo pokazal tozadevno stanje pred 120 leti, verjetno pa bi tudi iz oblik tlorisov posameznih hiš oziroma kmečkih domov razbrali marsikaj etnografsko pomembnega, kar na sedanjih katastrskih mapah ne prihaja več do izraza.

Poseben odstavek je L o ž a r odmeril sestavnim delom slovenske kmečke hiše. Tu imamo prvič zbrane raznovrstne oblike teh delov in različna imena, ki jih imajo po slovenskih pokrajinah. Ta seznam kajpak ni popoln, saj bi mogla bržčas vsaka pokrajina prispevati še kako obliko in ime — hvaležni pa moramo biti za splošni pregled, ki smo ga tu dobili. Škoda, da je tu pa tam kako ime ostalo brez natančnejše stvarne obrazložitve. Kako naj si zamišlja meščan n. pr. prleško zavezalo pri peči ali vipavsko napo nad ognjiščem, zlasti če je morda prej bral v Melikovi Sloveniji (I/2, str. 569), da ustreza primorska napa dimolovcu ali klobučnjaku? Med označbami sestavnih delov kmečke hiše pogrešamo n. pr. kolofot, kakor imenujejo v Črnem grabnu zidano stopnišče pred glavnim vhodom, pri alpski hiši pa bi mogli dodati n. pr. rateške¹ izraze igniše za ognjišče, stol za prenosljivo klop brez naslonjala, vata (= lata) za visoko klop ob peči v višini zagate, škomp za več ošapanih in s prevesmom povezanih snopov itd. Ko govori avtor o podbojih vrat in oken (str. 96), bi mogel omeniti kot stavbeno gradivo po Gorenjskem andezitne grohe, ki jih lomijo v dolini Piračice pri Brezjah in ki so naš najbolj razširjeni krasilni kamen. Pri primorski hiši niso omenjene značilne naoknice, ki jih imenujejo v Posočju vetrnice. Hiše belijo žene ne le v vzhodni Sloveniji, temveč tudi v zgornji savski dolini. Popraviti je rateško krajevno označbo »v Škednih« (str. 96) v pravilno obliko »v Skednju«.

¹ Navajam tu in v naslednjih odstavkih nekaj rateških primerov, ker so mi tamošnje etnografske razmere bolj znane.

»Pridobivanje hrane in gospodarstvo« je naslov naslednjega, dokaj obsežnega poglavja (str. 98—191); organično mu sledi še razprava o »Ljudski hranici« (str. 192—210). Obojno snov obravnava jedrnato in prav pregledno zopet R. L o ž a r. Uvodoma ugotavlja, da zasleduje etnografija »le gospodarjenje, ki še ni doseglo štadija racionalnosti«. V spoznanju, »da je med gospodarsko, socialno in duhovno kulturo slehernega ljudstva najtesnejša organična zveza« in ker je »naloga narodoslovja oziroma narodopisja... spoznati izvor, zgodovino ter pomen gospodarstva in gospodarskih oblik v luči kulture posameznega ljudstva in človeštva sploh«, opisuje naše ljudsko gospodarstvo na doslej še ne običajen način. Pušča namreč v nemar ljudske običaje, ki so v zvezi z gospodarjenjem, in se tudi ne loti študija oblik kmečkega dela, temveč obravnava predvsem gospodarstvo samo in njegove stopnje, s čimer poudarja ozko zvezo med narodopisjem in narodoslovjem; dispozicijo mu pa je olajšala tudi njegova prazgodovinska šolanost. Tako izhaja iz prvotnih stopenj ljudskega gospodarstva, nabiranja rastlin in sadežev, ki ga vrši ljudstvo še danes, dasi mu to že od davnine ni več glavna oblika pridobivanja živeža, in iz lova, pri katerem upošteva lov na gozdno in vodno divjačino, ribolov in račji lov. Nadaljuje z opisom poljedelstva, pri čemer razpravlja o načinih pridobivanja plodnega sveta, o poljedelski pripravi zemljišča, o naših obdelovalnih sistemih, o žitu in sadežih, o pospravljanju in sušenju pridelkov, mlatvi in metvi, o poljedelskem orodju in o gospodarskih poslopih. Opisu poljedelstva se povsem naravno priključuje razprava o etnografskih elementih naše živinoreje: o krmi, klaji in nastilu, hlevih, opremi in vpregi živine, o planšarstvu in pastirstvu, mlekarstvu in sirarstvu, stanovih in pastirjih ter končno o ljudskem čebelarstvu. Obravnavo gospodarstva zaključuje primerno opis najvišjih stopenj našega ljudskega gospodarstva, vrtnarstva, sadjarstva in vinogradstva. Kar je naš človek trudoma nabral, ulovil, pridelal in prigospodaril, mu služi v hrano, ki je našla v L o ž a r j u svojega prvega sistematičnega opisovalca. Z nemalim trudom, a veliko ljubeznijo je zbral podatke o vrstah hrane, jedi in pijači pri nas, o kuhi in peki, jedilnem orodju, skupinah jedi, jedeh ob posebnih priložnostih, a nas seznanja tudi s pridobivanjem hrane in končno s prehranitvenimi tipi na Slovenskem. Skupno za vsa v »Narodopisju I« po njem obdelana poglavja ljudske kulture pa podaja na str. 210—216 izčrpen izbor uporabljenih spisov in knjig.

V posameznostih bi referent k navedenim poglavjem dostavil ali v njih popravil sledeče: Kostanj je pomemben del ljudske hrane tudi na Goričkem v Prekmurju. — Na str. 103., kjer je govor o divji kozi, avtor očitno zamenjuje označbi gams in divja koza. Divjih koz pri nas sploh ni, marveč le gamsi, ki pa s prvimi niso v sorodu (prim. Življenje in svet VI/4, 26. VII. 1929, str. 93 in Proteus V, 1938, str. 81, op. 1). Saj uporablja tudi ljudstvo izključno le izraz gams! — Lov na Jadranskem morju je obravnavan zelo skromno — res pa je, da o tem predmetu v naši starejši etnografski literaturi sploh ni podatkov, a so tudi novejši zapiski prav redki (prim. Bednarikov spis »Noč na Adriji« v Obisku II, 1941, str. 25—28). Lov na tunino seveda ni mogoč, pač pa lov na tune, kakor imenuje avtor te ribe pravilno nekaj vrstic niže (str. 117). — Turščica se imenuje sirk ne le v goriških gorah, temveč tudi v zgornji savski dolini. V Cerknjski dolini jo imenujejo tudi frmentin. — Glede krompirja v Kranjski gori in soseščini bi bilo pripomniti, da tu ne le raste, ampak da je tudi kar najboljše kakovosti; nanjo vpliva ne le velika nadmorska višina, ki je z njo zvezana pospešena rast zaradi kratke vegetacijske dobe, temveč tudi tla, ki so zaradi ledenodobnih in recentnih zasipov vseskozi prodna. — Peso imenujejo v Ratečah rona, medtem ko rabijo za svinjsko peso označbo runkle. — Prav tam imenujejo velnik (str. 136) vevnica. — Vozniki sena s hribov v dolino pozimi so v zgornji savski dolini enako kakor v Kanalski dolini vlačevci. — Vrata na svinjaku imenujejo v Kranjski gori in Ratečah žlempрга; tako se imenujejo tudi vrata na skednju, ki zapirajo jašek za seno. — Tudi volovska vprega ima v Ratečah posebno nomenklaturo. Volu polože na glavo med rogove padžino, to je plateno blazino, ki je zgoraj obšita s svinjino (= ustrojeno svinjsko kožo). Na padžino polože in privežejo z dolgim jermenom jgú (= igo), ki ima pri

enovprežnem jarmu ob strani kambe. Pri dvovprežnem jarmu spojijo voz z igom s pomočjo debele, s svinjsko kožo prevlečene vrvi, tako imenovane čvrče, in pregljev. — Na str. 166 izvaja L o ž a r krajevna imena Slatna, Sovatna in Solnice, ki so v Julijskih Alpah prav pogosta, iz tega, da so na dotičnih mestih pastirji trosili v korita otrobov in soli. To utegne veljati za Solnice, a ni nikakor dokazano za Slatno in Sovatno. Slatne - Sovatne lahko pomenijo tudi travnike s kiselkasto travo ali se imenujejo tako po kakih kiselkastih izvirkih. Malo verjetno je n. pr. za Svatne v Planici, da bi tako velike senožeti dobile ime po koritih za živinsko sol. Sumljiva pa je tudi podobnost naših imen Slatna in Sovatna s hrvatskim občnim imenom suvat, ki označujejo z njim po dinarskih planinah planinske pašnike (po Ivekoviću in Brozu je suvat »mjesto, gdje se ljeti goje goveda«). Morda bi vsestranska medsebojna primerjava vseh lokalitet s temi imeni pripomogla k rešitvi tega zanimivega vprašanja. Dodal bi še, da se v Planici imenuje neki pašnik Svatnice, neka bivša senožet pa Kajžnikova svatna; ime je torej tudi pri nas v rabi kot občno ime. — Med nazivi ovac bi na str. 166 navedenim dodal še rateško ime bicka. — Rateški izraz za čebeljnjak je čunjak, medtem ko so panji tam korita. — Krapci, ki jih jedo v Ratečah ob izrednih priložnostih (str. 199), niso polnjeni, temveč nabudlani; so torej sorodni štajerskim bulankam. — Med krajevnimi imeni je popraviti Mangart (str. 161 in drugod) v Mangrt, Dobrč (str. 183) v Dobrča in Železna Kaplja (str. 202) v Železna Kapla. Nedosledna je pisava Valvasor in Valvazor (n. pr. obe obliki na str. 105 in 112). Namesto ovčjereja in vinogradništvo pišemo sedaj pravilneje ovcereja in vinogradstvo. — V bibliografiji niso navedena številna, mnogokrat prav pomembna dela, ki so jih napisali o primorskih etnografskih razmerah italijanski etnografi. Poleg spisov, ki jih omenja že Melik v svojih književnih virih k »Sloveniji« I, bi opozoril zlasti na knjigo B. Nice-ja: *La casa rurale nella Venezia Giulia*, Bologna 1940.

V doslej še malo znan svet nas popelje razprava S. Vilfana, ki podaja »Očrt slovenskega pravnega narodopisja« (str. 217—262). Podobno kakor je n. pr. L o ž a r prvič povezal v pregledno celoto zapiske o slovenski ljudski hrani, razgrinja Vilfan tu prvič pregled »prava in pravnih običajev, ki jih je ljudstvo samo ustvarilo ali sprejelo za svoje« in »ljudskega izročila, vraž in drugih pojavov v ljudstvu, ki imajo zveze s pravom«. Uvodoma nas seznanja z zgodovino našega pravnega narodopisja, ki je šele v začetkih, a ima v spisih J. Babnika, F. Milčinskega, M. Dolenca, J. Kelemine, J. Žontarja in St. Kocipra že prav krepko oporo. V predmet sam nas uvaja s pojasnili o tem, kako nastaja ljudsko pravo, ki moramo pri njem razločevati iz ljudstva samega izišlo običajno pravo in iz postavljenega prava izviraajoče, a ponarodelo pravo. Nato podaja v zgoščeni obliki pregled našega ljudskega prava in pravnih običajev. Izhaja iz najstarejših spomenikov našega javnega prava, ki ima svoj osrednji pojav v ustoličenju karantanskega kneza, in opisuje upravno organizacijo, kakršno smo imeli za dobe kmečkega podložništva (avtonomno gospodarsko upravo, upravo zemljiškega gospoda in upravo mest in trgov), dalje organizacijo starejšega sodstva in ljudsko kazensko pravo. Nato prehaja na ljudsko zasebno pravo, kjer so se v osebnem in rodbinskem kakor tudi v imovinskem pravu ohranile prav do naših dni davne oblike ljudskih običajev in norm. Seznanja nas z ljudskim ženskim pravom, z nepisanimi predpisi, ki urejajo razmerje med starši in otroki, z botrinštvom, z belokranjskim skutnikom itd., a razpravlja obširneje tudi o ljudskem dednem, stvarnem in obligacijskem pravu. Posebej opozarja na pravne ustanove, ki jih ne moremo uvrstiti v običajni pravni sistem, a so vendar pravno zanimive, n. pr. na kraševske kompanije in slovenske vaške fantovske družbe. Pomembna so tudi nasprotja med pravom in ljudskimi običaji. V posebnem poglavju obravnava avtor pravne spomine v ljudskem izročilu in imenih (vraž in prazne vere, ljudski pesniški motivi in besedno izročilo, krajevna in osebna imena, ki imajo svoj izvor v pravu). Veliko narodopisno bogastvo hranijo tudi naše pravne starine (vaške lipe, sodne palice in drugi zunanji znaki svetne in cerkvene oblasti, vaški grbi, tržna znamenja, cehovske starine, razni leseni dokumenti in ljudske številke, mejniki, hišni znaki, razne kazenskopravne sta-

rine, dalje pravne zanimivosti na panjskih končnicah, glede svojega namena še sporne železne kravice i. dr.). V zanimivem dodatku je govor o naših ljudskih merah; avtorju velja posebno priznanje, da je posegel tudi v to silno nepregledno področje in ga spravil v neki red, ki bo olajšal nadaljnja tozadevna raziskavanja. Dragocen je tudi bibliografski pregled, kjer so navedeni glavni, naše pravno narodopisje obravnavajoči viri. — Pri razpravljanju o božji sodbi se mi zdi dvomljiva trditev, da bi rek »opekel se je!« imel izvor v sodnem postopku, kjer je moral osumljenec brez škode potegniti iz vrele vode kos železa, da je dokazal svojo nedolžnost. Opeklina je že ob sebi dovolj huda zadeva in za omenjeni rek pač ni treba iskati posebne razlage. V bibliografiji pogrešam na str. 259 pod 8 b) Vrhovčev spis »Meščanski špital. (Doneski h kulturni zgodovini ljubljanskega mesta)«, LMS 1898, ki poroča obširno o dajatvah, in na str. 261 pod 31) Melikovo »Slovenijo« I/2, ki razpravlja tudi o priimkih.

Posebno toplo je pisano zadnje poglavje, kjer obravnava B. O r e l »Slovenske ljudske običaje« (str. 263—349). Najprej ugotavlja, da razumeta današnja etnografija in etnologija pod ljudskimi običaji nekdanja versko-čarovna dejanja, ki je človek z njimi skušal odvrniti pogubne zle sile, pospeševati rodovitnost in rast, izprositi srečo in zdravje«. Po namenih razločujemo zato poleg nekaterih manj pomembnih predvsem »dve veliki skupini ljudskih običajev: obrambne in prošnje običaje, oziroma običaje, ki čarajo rodovitnost«. Po času in okoliščinah, v katerih se vrše, pa jih delimo v običaje ob velikih dnevih človeškega življenja, v običaje, ki so v zvezi z letnimi časi in v običaje, ki so združeni z delom doma in zunaj doma. Običaje moramo razločevati od obredov; obredi so le običaji, ki so del kakega kmeta in kvečjemu še tisti, ki so svojo prvotno obliko ohranili nepokvarjeno. Gradivo o slovenskih ljudskih običajih je obširno, a zelo neenakomerno in doslej tudi večidel še neurejeno ter nezadostno raziskano. Zaradi teh težav se je avtor moral omejiti na opis njihovih »bistvenih potez, značilnosti in pomenov«. Prav zato pa njegova slika naših običajev ni obtežena z nadrobnostmi in je zelo pregledna. Pod njegovim peresom res zaživi slovenski človek iz ljudstva v svoji prvotni kulturi: od običajev, ki spremljajo dneve materinega pričakovanja, porod in krst, nas vodi mimo pisanih ženitovanjskih običajev do tistih, ki lajšajo smrt in lepšajo pogreb; pri vsakem običaju pa poudarja nekdanje versko-čarovne podlage. Enako opisuje tudi običaje v zgodnji pomladi, zlasti ob svečnici, v pustu in sredpostu, spomladi, to je ob veliki noči, na Jurjevo, na Markovo, v križevem tednu in ob binškojih, poleti, ko je kres doba raznovrstnih običajev, jeseni, to je ob žegnanju, na dan vseh svetnikov, na dan vseh vernih duš in na Martinovo, ter pozimi, ko obhajamo Andrejevo, Miklavževo, Lucijino in božič. Prav škoda in ne v skladu z drugimi razpravami v knjigi je, da O r l o v e m u spisu ni dodana bibliografija, ki bi bila za gotovo prav zanimiva. — K razpravi sami bi dodal k str. 311, da v Ratečah še sedaj izkopljejo mrliču jamo sosedje in nima občina nastavljenega nobenega grobarja. Ta poslednja usluga pokojniku velja za častno dolžnost, ki stopi v veljavo celo v primeru, da je bil rajni oziroma njegova družina v sporu s sosedom. Neredkokrat povzroči to dejanje iskreno in trajno poravnavo med sosedmi. — Slika 159 na str. 322, ki naj pokaže prizor iz Rateč na cvetno nedeljo, nikakor ni bila posneta v Ratečah. To razodeva ne le drugačna zunanost cerkve, ki pred njo za tako skupino tudi ni dovolj prostora, temveč že dejstvo, da Ratečani ne poznajo butar, marveč le prajtlje (prim. s sliko 160!). Morda gre za zamenjavo z Retečami?

Velika prednost knjige je, da trajno opozarja na naloge, ki naše narodopisce še čakajo. Vrzeli v gradivo, ob katere so pisatelji »Narodopisja« zadevali v svojem prizadevanju, da bodi snov podana čim popolnejše, so na mnogih mestih knjige kar ob sebi opozorile na te naloge. Tako bo potrebno še mnogo dela, da doženemo prvotno podobo in razvoj slovenskih naselij (str. 54); raziskati je treba nadrobno izvor samin in nastanek njihovih običajev (str. 60); Valvasorjevo in Merianovo ilustrativno gradivo bo treba pregledati z etnografskega vidika (str. 64); obdelati je treba dolenjsko hišo, ostanke kmečke hiše na področju Ljubljane, hišo na Pivki in v Postonjščini (str. 78, 80); razrešiti bo treba vrsto prob-

blemov, ki se tičejo dimnice (str. 86/87); ostrežje in streha slovenske kmečke hiše sta še popolnoma neobdelana poglavje (str. 95); gradivo o ribolovu je zelo pomanjkljivo (str. 112, 114, 116); poglobiti bo treba znanje o naših načinih urbarizacije tal, o oblikah naših njiv, o našem motičnem poljedelstvu, o oranju in o zaporedju in menjavanju pridelkov (str. 120, 122, 123, 126); študirati bo treba navade ob skupnih kmečkih delih (str. 144), napisati zgodovino konjereje v Št. Jerneju na Dolenjskem in pri Ljutomeru (str. 146), opisati košnje in pastirstvo na Pohorju (str. 150, 160), obravnavati naše planinske stanove (str. 171); krajepisje našega čebelarstva še ni napisano (str. 180); naše sadne stikalnice še niso obdelane, zbrati je treba izraze za opravila in priprave pri žganjekuhi (str. 186) in podatke o zidanicah (str. 190); o kruhu nimamo še nobene etnografske razprave (str. 195), tudi ne o oblikah in vrstah sira pri nas (str. 202); običaj šranganja še ni prav razložen (str. 229); raziskati je treba običaj, da je ponekod dedoval najmlajši sin, ostali pa so dobili odpravščine (str. 231); nejasna je vloga »železnih kravic« (str. 254); pri študiju naših ljudskih mer je treba preiskati zvezo med »gorco«, »gorico« in korcem oziroma nemško označbo Görz (str. 255); zanimivo bi bilo ugotoviti, ali so se kje ohranile kake uradne mere, ki so nastale pod vplivom ljudskega prava (str. 257); glede razlage običajev smo šele na začetku dela (str. 264); vloga gorenjskega »žumra« v naših ženitovanjskih običajih še ni pojasnjena (str. 281); vredno bi bilo raziskati pustne sprevede v Metliki, stare maškerade v Ribnici, v Ljubljani in drugod, da se dožene, v koliko so pristno domače (str. 316); raziskati je treba, v koliko se v običajih na Florjanovo še skrivajo ostanki nekdanjega češčenja ognja (str. 335); posebna narodoslovna razprava bo morala preiskati izvor ziljskega štehanja (str. 338). Koliko pobud za bodoče delo, koliko zanimivih snovi za disertacije!

»Narodopisje« je opremljeno s številnimi podobami, ki večidel ustrezajo: nekaj je vmes slabših ali manj jasnih (n. pr. 42, 85, 92, 170, 172), vendar je treba upoštevati, da za mnoge ni bilo izbire in se je bilo treba zadovoljiti s starejšimi ali edinimi predlogami. Zeleli bi si pa več podob in tudi risb za nekatere sestavne dele kmečke hiše in nekatera orodja, kar bi ponekod pomanjkljive opise zelo izpopolnilo. Značilno je dalje, da knjiga nima nikakih zemljevidov, ki bi pokazali razširjenost posameznih etnografskih elementov pri nas. Urednik bi bil mogel ponatisniti kvečjemu karto tipov naselij in skico razširjenosti tipov naših hiš, ki ju je objavil Melik. V vseh drugih panogah pa n drobno delo še ni tako napredovalo, da bi že mogli pristopiti h kakim kartografski sintezi; to ugotavlja tudi Orel glede kartografske ponazoritve razširjenosti ljudskih običajev (str. 264). Tisk in zunanja oprema knjige sta lepa in delata čast tiskarni in založniku. Tiskovne napake so zelo redke; opozoril bi le na to, da sodi stavek na str. 170 »Prostor, kjer se je pasla drobica, so na Nanosu imenovali muža ali tudi mužece« smiselno v predzadnji odstavek na str. 169. Dalje je škoda, da je pri korekturi na sedmih mestih izpadla vrsta ali morda po več vrst (na str. 109, 122, 214, 299, 312 [dvakrat] in 313).

Z velikim zanimanjem pričakujemo drugi del knjige, ki bo obravnaval predvsem ljudsko duhovno kulturo.

V. Bohinec

Kotnik Franc, Slovenske starosvetnosti. Nekaj zapiskov, orisov in razprav. Slovenska poljudnoznanstvena knjižnica Svet, I. I., št. 4. Ljubljana 1943, str. 152.

Znani naš narodopisni raziskovalec in pisatelj France Kotnik je v pričujoči knjigi zbral nekaj svojih v raznih časopisih objavljenih prispevkov k etnografiji naše domovine ter jih opremil z novopisanim uvodom, deloma pa tudi z nekaterimi novimi prispevki (Školnik, Osnove naše ljudske medicine) ter z bogatim pregledom slovstva. Tvarino je avtor razdelil v Uvod ter četrto poglavje, ki jim sledi 11 strani obsegajoč pregled opomb, odnosno slovstva, 9 strani stvarnega, osebnega in krajevnega kazala, kazalo slik in kazalo vsebine. Besedilo pojasnjuje 47 slik.

V uvodu govori Kotnik o splošnih vprašanih narodopisne vede, o običajih, o snovni ali materialni kulturi (8), o duševni kulturi (8) ter o ljudski